

DANİMARKA'DA DİN EĞİTİMİ

Fatih MAN*

E-mail: fatih.man@ogr.sakarya.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8319-8117>

Citation/©: Man, F. (2022). Danimarka'da din eğitimi. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 14, 13-36.

DOI Number: <https://doi.org/10.53112/tudear.1145822>

Öz

1972'den beri Tek meclisli meşrutî monarşi ile yönetilen Danimarka Krallığı 5,83 milyon nüfusu ile Avrupa'nın kuzeyinde Baltık Denizi'ne kıyısı olan bir İskandinav ülkesidir. Nüfusunun %75'i Evanjelik Lüteriyen Kilisesi'ne kayıtlı olan Danimarka'nın anayasasınının 4. maddesi ile Evanjelik Lüteriyen Kilisesi devletin resmi kilisesi olarak tanınmaktadır. Bu makalenin amacı Danimarka'daki uygulanan din eğitimi araştırmaktır. Makale hazırlanırken literatür taraması yapılmış özellikle Danimarka Çocuk ve Eğitim Bakanlığının hazırlamış olduğu Hıristiyan Bilgisi Dersi Konu Kitapçığından faydalanılmıştır. Danimarka eğitim sistemi 10 yıllık zorunlu ilköğretim ile başlamakta, meslek liseleri veya akademik liselerle devam etmekte ve 3 farklı yüksek öğretim programı ile tamamlanmaktadır. Eğitim, devlet tarafından ücretsiz karşılanmakta, özel okullarda bile ücretin büyük kısmı devlet tarafından sübvansede edilmektedir. Danimarka'da zorunlu ilköğretim süresi boyunca din dersi zorunludur. Velinin başvurusu ile muafiyet hakkı veya uzaktan evde eğitim görme seçeneği de mevcuttur. Ancak din dersi aynı zamanda Danimarka kültürünü muhafaza amacı olarak görüldüğü için bu hakları kullananlar daha çok yabancılarıdır. Her ne kadar Türkiye'deki DKAB ders programları mezhepler üstü ve dinler arası açılımlı bir modele göre hazırlansa da uygulamada ve ders kitapları içinde tek bir dinin/mezhebin öğretimi yapılmakta ve bu sebeple Türkiye'deki din eğitimi ile Danimarka'daki din eğitimi birbirine benzemektedir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğunu teyit edilmiştir.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Danimarka'daki din dersinin amaçları ve yöntemleri irdelendiğinde doktriner bir din eğitimi metodu tercih edildiği algılanmaktadır. Hıristiyanlık harici başka bir din, devlet tarafından tanınmadığı için resmi okullarda eğitimi verilmemektedir. Yabancı uyruklular din eğitimi ihtiyaçlarını daha çok özel okullarda ve kendi ibadethanelerinde karşılamaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Danimarka, Eğitim sistemi, İslam, Hristiyanlık.

RELIGIOUS EDUCATION IN DENMARK

Abstract

The Kingdom of Denmark, which has been ruled by a unicameral constitutional monarchy since 1972, is a Scandinavian country with a population of 5.83 million in the north of Europe, on the Baltic Sea coast. The Evangelical Lutheran Church is recognized as the official church of the state by Article 4 of Denmark's constitution, of which 75% of the population is registered with the Evangelical Lutheran Church. The purpose of this article is to explore religious education in Denmark. While preparing the article, it was benefited from the researches on the subject and the Christian Knowledge Subject Booklet prepared by the Danish Ministry of Children and Education. The Danish education system starts with 10 years of compulsory primary education, continues with vocational or academic high schools and is completed with 3 different higher education programs. Education is provided free of charge by the state, and even in private schools, most of the fee is subsidized by the state. In Denmark, religion is compulsory throughout the compulsory primary education period. With the application of the parent, there is the option of exemption or distance education at home. However, since the religion course is also seen as the purpose of preserving the Danish culture, those who use these rights are mostly foreigners. In Denmark, as in Turkey, only one religion/sect is taught. When the aims and methods of the religion lesson are examined, it is perceived that a doctrinal religious education method is preferred. Since any religion other than Christianity is not recognized by the state, education is not given in official schools. Foreign nationals meet their religious education needs mostly in private schools and places of worship.

Keywords: Religious Education, Denmark, Education system, İslam, Christianity.

Giriş

Bu makalenin amacı, Danimarka'daki din eğitimini incelemektir. Belirlenen amaca ulaşmak için literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması, konuyla ilişkin bilgilere

ulaşma, verileri toplama, araştırmaya kurumsal bir temel kazandırma ve araştırmaları benzer araştırmalarla karşılaştırarak özgünlüğünü ölçme imkânı sağlayan araştırma tekniğidir (Büyüköztürk vd., 2017, s. 47). Bu bağlamda araştırmada konuyla ilgili olduğu düşünülen kaynaklara ulaşılmış, ilgili kaynaklardan elde edilen veriler kendi içerisinde değerlendirildikten sonra makalenin şu başlıklarla irdelenmesine karar verilmiştir: 1- Danimarka'nın Eğitim Sistemi, 2- Danimarka'da Din Eğitimi.

Tek meclisli meşruti monarşi ile yönetilen Danimarka Krallığı, Avrupa'nın kuzeyinde, Kuzey Denizi ve Baltık Denizi arasında yer alan ve İskandinavya ülkeleri arasında en az nüfus yoğunluğuna sahip olan ülkedir. Ülke Jylland yarımadası ve Sjælland, Fyn, Lolland ve Bornholm adalarının da bulunduğu 406 adadan oluşmaktadır. Ülkenin Başkenti ve aynı zamanda en büyük şehir olan Kopenhag Sjælland adasında, Aarhus şehri Jylland adasında, Odense şehri ise Fyn adasının da bulunmaktadır (Özmen, 2010, s. 95). Danimarka Krallığı anayasal olarak Danimarka'yı ve Kuzey Atlantik Okyanusu'ndaki iki özerk bölge olan Faroe Adaları ve Grönland'ı içeren üniter bir devlettir. Kraliçe Margrethe II, 14 Ocak 1972'den bu yana devletin başıdır. Danimarka, Bölge İdareleri (Statsforvaltningerne/Regional State Administration) tarafından yönetilen 5 bölgeye ayrılmıştır. Bunlar; başkent Kopenhag'ın bulunduğu Hovedstaden (Baş bölge), ikinci büyük şehir Arhus'un bulunduğu Midtjylland (merkez Jutland), üçüncü büyük şehir Odense'yi kapsayan Syddanmark (Güney Danimarka), dördüncü büyük şehir Roskilde'yi kapsayan Sjælland (Zealand) ve 5. büyük şehir Aalborg'u kapsayan Nordjylland (kuzey Jutland) bölgeleridir. Danimarka'da 98 belediye bulunmaktadır. Danimarka, 2020 itibarıyla 42.943 kilometre karelik Grönland ve Faroe Adaları dahil olmak üzere toplamda 2.210.579 kilometre karelik bir alanı kaplar. Danimarka'nın nüfusu ise 2020 itibarıyla 5,83 milyondur (Danimarka, 2022). Ülke oldukça düzdür, en yüksek noktası 200 metreyi geçmez, ormanlık alanı azdır, akarsu ve göl bakımından zengindir. Avrupa'nın kuzeyinde bulunmasına rağmen, sıcak su akımları sayesinde kışları çok soğuk geçmez. İlman bir iklimi olduğu için tarıma elverişlidir. Yeraltı kaynakları bakımından çok zengin olmasa da Kuzey Denizinden petrol çıkartılmaktadır. Kopenhag, ülkenin başkenti olarak nüfusun yaklaşık beşte birini barındırmaktadır. Resmi dili Danca olan Danimarka, sanayileşmiş, refah seviyesi yüksek zengin bir ülkedir (Kahraman, 2007, s. 26). Danimarka'da 2021 yılı itibari ile kişi başına düşen nominal milli geliri 67.920 dolardır.

Nüfusunun %88'i şehirlerde yaşamaktadır. Kadınların ortalama yaşam süreleri 80,8 iken erkeklerin yaşam süresi ise 76,3'tür. 1973 yılından beri Avrupa Birliği üyesi olan Danimarka'da siyasi özerklikleri bulunan Grönland ve Faroe Adaları Avrupa Birliğine dahil değildir (Vezne, 2017, s. 67).

M.Ö. 3. yüzyılda Tuna boyu ve Uralların doğusundan gelen Danimarkalıların ataları, yüzyıllar boyunca çiftçilik ve balıkçılıkla hayatlarını idame eden Vikinglerdir. Vikingler yükseliş evreleri olan 800-900 yılları arasından 11. yüzyılın ortalarına kadar tüm İskandinavya'yı istila etmişler, İrlanda, İngiltere, Grönland ile Fransa'nın Normandiya

sahillerini ele geçirerek Avrupa tarihinin belirlenmesinde etkin bir role sahip olmuşlardır. Vikinglerin hâkimiyetinin son bulmasından 19. yüzyıla kadar geçen sürede İskandinavya da İsveç, Norveç ve Danimarka arasında iktidar mücadelesi yaşanmıştır. 1782 yılında Danimarka ile Norveç birleşmiş, ancak 33 yıl sonra 1815'te ayrılmışlardır (*T.C. Dışişleri Bakanlığı - Kopenhag Büyükelçiliği - Bilgi Notları*, t.y.).

1848 yılında yapılan değişiklikle kralın yetkileri sınırlandırılarak meşruti bir idare kabul edilmiştir. 1. Dünya Savaşı'nda tarafsız olan Danimarka, 2. Dünya Savaşı'nda da tarafsızlığını ilan etmesine rağmen, 9 Nisan 1940'ta Almanya tarafından işgale uğramıştır. Alman ordusu tarafından işgal edilmiş olan ülke, başlangıçta pasif bir direnç göstermiştir. Beş yıllık işgal sırasında, Nazi yönetimine karşı savaşmak için bir yeraltı direniş örgütü kurulmuştur. 5 Mayıs 1945'te Danimarka hem Büyük İttifak'ın (İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği) çabaları hem de direniş sayesinde Alman işgalinden kurtarılmıştır. Savaş sonrası Danimarka, ihracat sayesinde uluslararası ticarete etkin bir hale gelmiş ve bu sayede ekonomisi gelişmiştir. Danimarkalı tasarım ürünleri ve mobilyaları, Danimarka pastırması, tereyağı ve diğer tarım ürünleri ile dünya çapında popülerleşmiştir. "1953 yılında kabul edilen Danimarka Anayasası halen yürürlüktedir. Danimarka Millet Meclisi, Eyalet (Kanton) Kurulları ve Belediye Yönetimlerince alınan kararlarla halkın katılımı sağlanmaktadır. Millet Meclisi ve Hükümet, yasalar aracılığıyla Danimarka toplumunun nasıl yönetilmesi gerektiğinin çerçevesini belirlemektedirler. Yerel yönetimler ise bu çerçevenin içeriğini doldurmaktadır (Vezne, 2017, s. 50)." 1972'de Danimarka Avrupa'nın önde gelen ekonomik ortaklığı olan Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) katılmıştır. Danimarka aynı zamanda Birleşmiş Milletler 'in (BM) kurucu üyelerinden biridir ve askeri bir ittifak olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) üyesi olmaya devam etmektedir (*History of Denmark*, t.y.).

Danimarka nüfusunun %9,5'u göçmenler ve onların ardından gelen nesillerinden oluşmaktadır. Ayrıca Danimarka, birçok ülkeden mülteci de kabul etmiştir. Danimarka, Birleşmiş Milletlerin 28 Temmuz 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmesine taraf olmuştur. Günümüzde 200 farklı ülke vatandaşı Danimarka'da ikame etmektedir. Göçmen nüfusu arasında en kalabalık etnik gurup Türklerdir. Daha sonra Iraklılar, Almanlar ve Lübnanlılar gelmektedir. Danimarka, Avrupa'nın çok kültürlülük açısından en homojen toplumu olarak kabul edilmektedir (Özmen, 2010, s. 81).

Danimarka'da nüfusun %75'i Evanjelik Lüteriyen Kilisesi'nin kayıtlı üyeleridir. Ancak Danimarkalıların beşte birinden daha azı kendilerini "çok dindar" olarak görmektedir. Danimarka şehirlerinin çoğunda, Lutheran Evanjelik Devlet Kilisesinin yanı sıra Katolik ve Pentekostal cemaatleri için bir dizi kilise bulunmaktadır. Ancak çok az Danimarkalı düzenli olarak kiliseye gitmektedir. Aslında çoğu sadece yılda bir kez, Noel arifesinde kiliseye gitmektedir. Nüfusun yaklaşık % 5'i Müslüman, %20'si diğer inanışlara sahiptir (*History of Denmark*, t.y.).

Türkiye'den Danimarka'ya işçi göçü 1960'lı yıllarda başlamıştır. İlk başlarda kendileri çalışmaya gelen Türkler, ülkeye yerleştikten birkaç yıl sonra ailelerini yanlarına almaya başlamıştır. Bugün yaklaşık 60,000 kadar Türk Danimarka'da yaşamaktadır. Danimarka'da Müslümanlara karşı bakış açısı iki türlüdür. Yazılı ve görsel medyada olumsuz bir yaklaşım sergilenirken, Müslümanlarla ikili ilişkilerde bulunan Danimarkalılar olumlu bir yaklaşım sergilemektedir (Onay, 2017, s. 142). Önceleri yabancı işçilere ve mültecilere karşı hoş görülmesi yaklaşım gösteren Danimarka, 90'lı yıllardan itibaren göçmenler üzerindeki baskıyı artırmış, onlardan Danimarka kültürüne uyum sağlamalarını istemiştir. Belediyelere, yabancılara Danca öğretme sorumluluğu yüklenmiştir. Mültecilerin yerleşim yerleri devlet tarafından belirlenmeye başlamış ve 3 yıldan fazla bir yerde oturmalarına izin verilmemiştir. 2000'li yıllarda artan asimilasyon siyaseti sebebiyle toplumda huzursuzluklar yaşanmaya başlamış, İslamofobi ve yabancı düşmanlığı artmış, milliyetçi sağ siyaset yükselmeye başlamıştır (Kahraman, 2007, s. 9). 2004 yılında Wall Street Journal'ın gerçekleştirdiği Avrupa'da Müslüman karşıtlığını ölçen araştırmada Danimarka'da Müslüman karşıtlığı %67 oranında çıkmıştır. Avrupa'da İslam Peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.v) karşı ahlaksızca hakaret içeren karikatürler ilk kez 30 Eylül 2005 tarihinde Danimarka'nın en çok tiraja sahip olan gazetelerinden biri olan Jyllands-Posten gazetesinde yayımlanmıştır (Özmen, 2017, ss. 109, 110). 19 Nisan 2022 tarihinde Danimarkalı aşırı sağcı bir siyasetçi polis koruması altında Kur'an-ı Kerim yakma eylemi gerçekleştirmiştir (Anadolu Ajansı, 2022). "Kopenhag'ın güneyindeki Norrebro Müslüman mahallesi olarak bilinmektedir. Ortadoğu'nun çeşitli ülkelerinden gelen göçmenler ve genç Danimarkalılar burada yaşamaktadır. Yine Vollsmosse, Odense'de bilhassa Arap gençlerin gettolaştırdıkları bir bölgedir (Özmen, 2010, s. 42)."

1. Danimarka'nın Eğitim Sistemi

Danimarka'nın eğitim tarihi 822 yıllarında Danimarka'yı ziyaret eden Fransız Benediktin papazı Ansgar'ın on iki erkek köleyi özgürlüğüne kavuşturup Hedeby'da açtığı okulda eğitmesiyle başladığı rivayet edilir. Bu okul 1100'lü yıllarda ülkenin tamamına yayılan "Dini Evlerin" öncüsü sayılır. Bu okullarda çevre köylerdeki erkek çocuklara ve az da olsa kız çocuklarına dinsel dogmalar konusunda temel düzeyde eğitim verilmiştir (Aydın, 2006, s. 33).

Danimarka'da ilköğretim sisteminin adı halk okulları anlamında Folkeskole'dir. Folseskole'de eğitim süresi, bir yıllık hazırlık sınıfı dahil toplam on yıldır. Danimarka'da 6-7 ve 16 yaş arası herkes için eğitim zorunludur (Folkeskole, Vikipedi, 2021). Ayrıca Danimarka'da okul öncesi eğitim çok erken yaşlarda, dokuz aylık iken başlamaktadır. 3 yaşına kadar çocukların %98'i okul öncesi eğitimi almaktadır. Folkeslerde eğitim ücretsizdir. Dileyen ebeveynler çocuklarını özel okullara kaydettirebilmektedir. Göçmenler genellikle, devlet okullarında din eğitiminin sadece Hıristiyan dini öğretileri temelli verildiği için çocuklarını özel okullarda okutmaktadırlar (Lifelong Education, t.y.).

Eğitim ile ilgili kararlar merkezi hükümetin eğitim bakanlığı tarafından alınsa da okulların açılması, tefrişatlarının hazırlanması, öğretmen maaşları ve bütçelerinin oluşturulması belediyeler tarafından yapılmaktadır. Okullarda idarecilerden, belediyelerden, öğretmenlerden, velilerden ve öğrencilerden ikişer kişinin katılımı ile oluşturulan *Okul Danışma Kurulları* mevcuttur. Belediye, Okul Danışma Kurulu ile karşılıklı diyalog içerisine girerek öğretim yapısı hakkında karar verebilmektedir (Yüceer, 2011, s. 30).

Folkeskole'lerde 9 yıllık süreç boyunca din dersi, Danca (Danimarka'ca), matematik, beden eğitimi, 4. sınıf ile 7. sınıf arasında bir ya da daha fazla yıl süresince iğne oyası (elişi), ahşap/metal işleme ve ev ekonomisi, 5. sınıfa kadar sanat, 6. sınıfa kadar fen bilgisi ve müzik, 7. ve 8. sınıfta coğrafya ve biyoloji, 7. sınıftan 9. sınıfa kadar kimya ve fizik, 9. sınıfta sosyal bilgiler dersleri zorunlu olarak okutulmaktadır. İngilizcenin yanı sıra ikinci yabancı dil, Almanca veya Fransızca 7. Sınıftan itibaren seçmeli olarak okutulmaktadır (Aydın, 2006, s. 42). Folkeskole'de haftalık ders saati toplamı çocuğun yaşına göre tespit edilmektedir. İlk yıllarda haftalık ders saati toplamı 15–22 iken son sınıflarda 28–34 ders saati arasındadır. İlköğretim okullarında haftada 5 tam gün ders yapılmaktadır. Bir ders saati süresi ise 45 dakikadır. Folkeskole Yasası gereği bakanlık, zorunlu tema ve konularda yer alan temel bilgi ve beceri alanları ile eğitim amaçlarını belirlerken, belediye meclisleri ve okul danışma kurulları, bakanlığın belirlediği çerçeve içinde müfredatı belirlemektedir (Yüceer, 2011, s. 37).

Farklı türlerde Folkeskole'ler vardır:

1. Okul öncesi sınıflar dahil 10'uncu sınıfa kadar eğitim veren okullar.
2. Okul öncesi eğitimden sonra 7'nci sınıfa kadar eğitim veren okullar.
3. Öğrenci sayısı en fazla 100 olup ardı ardına gelen 3 ya da daha fazla sınıf kademesinde eğitim veren okullar (Aydın, 2006, s. 37).

Folkeskole'de öğrencilerin, belli aralıklarla yapılan sınavlar ile eğitim öğretimleri değerlendirilmektedir. Öğrenciler ileriye dönük eğitimlerinin planlaması ve yeteneklerinin keşfedilmesi için sürekli değerlendirmelere tabi tutulmaktadırlar. Çalışmalar öğrencinin özgüvenini geliştirmesine ve olgunluğa erişmesine yönelik düzenlenmektedir. Değerlendirme süresince öğretmen, öğrenci ve veli sürekli irtibat halindedir. Değerlendirmeler yılda en az iki kere yapılmaktadır. Değerlendirme raporlarında öğrencilere kişisel ve sosyal gelişimlerinin yanı sıra akademik düzeyleri hakkında da bilgilerde verilmektedir. Folkeskole'nin bitiminde, öğrencinin yeterlik sınavlarının sonucunun yanı sıra katıldığı faaliyetler hakkında eğitici bilgiler içeren bir bitirme sertifikası da düzenlenmektedir. 7 puan ve üzeri alan öğrenci bitirme belgesine sahip olmaktadır (Aydın, 2006, s. 46).

“Notlar öğrencinin başarısına göre 7 çeşit puan üzerinden verilmektedir.

- 12- mükemmel bir performans için,

- 10- çok iyi bir performans için,
- 07- iyi bir performans için,
- 04- adil bir performans için,
- 02- yeterli bir performans için,
- yetersiz bir performans için,
- -3- kabul edilemez bir performans için. (*Folkeskole, Vikipedi, 2021*)”

Öğrencinin bireysel öğrenme gereksinimlerini belirlemek için 2010 yılından itibaren ulusal çapta 7 dersten 12 test yapılmaya başlanmış ve bunlardan 10'una katılım zorunlu tutulmuştur. 2. 4. 6. ve 8. sınıfta Danimarka'ca, 3 ve 6. sınıfta Matematik, 7. sınıfta İngilizce, 8. sınıfta coğrafya, biyoloji ve fizik/kimya, 5 ve 7. sınıfta gönüllü olarak İngilizce testi yapılmaktadır. Testler bilgisayar ortamında icra edilmektedir. Test, öğrencinin doğru veya yanlış yapmasına göre şekillenmektedir. Eğer öğrenci soruyu yanlış cevaplandırırsa diğer soru daha kolay olurken, doğru yaptıkça soru düzeyleri zorlaşmaktadır. Bu sayede öğrencinin akademik düzeyinin tam bir profili çıkartılmaktadır. Bu yöntemde iki öğrenciye aynı test uygulanmamaktadır. Bu yüzden öğrenciler arası karşılaştırma yapılması mümkün değildir (Yüceer, 2011, s. 40). Danimarka da zorunlu eğitimi tamamlayan öğrenciler bitirme sınavında başarılı olmak zorundadırlar. Bu sınavdaki başarıları dikkate alınarak istedikleri okula başvurabilmektedirler. Ancak okul, öğrencinin portföylerini inceleyerek kaydının uygun olup olmadığına karar vermektedir. Öğretmen ve danışman, öğrencinin hangi alanlara veya liseye gideceğine yardımcı olmaktadır. 9 ve 10. sınıflarda bitirme sınavı uygulanmaktadır. Normal bitirme sınavı 11 dersten, ileri bitirme sınavı da 5 dersten yapılmaktadır. İleri bitirme sınavı zorunlu değildir. Öğrenciler aile görüşü alınarak bu sınava katılmaktadır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (%90-95'i) bu sınava katılım sağlamaktadırlar. Ancak bu sınav üniversiteye dönük ileri düzey eğitim veren liselere kayıt yaptırmak için zorunludur. Sınava tabi olan zorunlu dersler: Danimarka'ca, İngilizce, Matematik, Fizik ve Kimya'dır. Öğrencilerin başarı olabilmesi için yukarıda belirtilen derslerden 7 ve üzeri not almaları gerekmektedir (Altın, 2014).

Ücretinin bir kısmını ebeveynlerinin ödediği özel okullarda ise devlet okullarında okutulan dersler dışında ek dersler de okutulmaktadır. Bu dersler genellikle göçmenlerin ana dilleri ve din eğitimleri için konulmaktadır. Özel okulların masraflarının yaklaşık %70'i devlet, kalanı ise ebeveynler tarafından karşılanmaktadır. Devlet, özel okulların kime ait olduğuna bakmadan maddi yardımda bulunmaktadır. Ülkede 20 kadar Müslümanların kurmuş olduğu özel okul vardır. Müslüman özel okulları ağırlıklı din eğitimi veren okullardır. Müslüman özel okullarının 4'ü Türk okuludur. Türk okullarında ulusal ortak derslere ek 2 saat Türkçe ve 2 saat Din Bilgisi okutulmaktadır (Kahraman, 2007, s. 15).Türk okullarında okuyan öğrencilerin tamamı Türk öğrencilerden oluşmaktadır. Türk öğrencilerinin bu okulları tercih etmelerindeki ana etken devlet okullarında karşılaştıkları akran zorbalığıdır. Ayrıca öğrenciler, Türk öğretmenlerin kendilerini daha iyi anladıklarını ve bu sayede akademik olarak daha başarılı olduklarını dile getirmektedirler. Bu söylem akademik

liselere girmek için uygulanan sınavlarda kendini göstermektedir. Türk okulları Danimarka ortalaması üzerinde başarılar elde etmektedir. Hatta bu başarılı sonuçlar neticesinde eğitim bakanlığı bu okullarda uygulanan yöntemleri incelemek istemiştir(Özmen, 2010, s. 152).

“Özel okul çeşitleri:

- 1- Kentsel bölgelerdeki büyük bağımsız okullar.
- 2- Kırsal bölgelerdeki küçük bağımsız okullar.
- 3- Aşamalı ücretsiz okullar.
- 4- Dini veya cemaat okulları.
- 5- Göçmen okulları.
- 6- Alman azınlık okulları.
- 7- Özel eğitim amacı olan okullar, Rudolf Steiner Okulu gibi (Folkeskole, Vikipedi, 2021).”

Danimarka’da ortaöğretim ikiye ayrılır (Altın, 2014);

- 1) Genel Ortaöğretim veren liseler; İki Yıllık Genel Lise Eğitimi (Studenterkursus), İki Yıllık Yüksek Hazırlık Sınav Programı (HF Programı), Yüksek Teknik Okullara Hazırlayan Yüksek Teknik Sınav Programları (HTX), Yüksek Ticaret Sınavına Hazırlık Kursları (HHX).
- 2) Mesleki Ortaöğretim, Teknik ve Ticari program uygulandığı teknik ve ticari kolejler, Tarımsal programlarının uygulandığı tarımsal kolejleri, Sosyal ve sağlık hizmetleri programının uygulandığı sosyal ve sağlık hizmetleri kolejleri, Denizcilik programının uygulandığı meslek okulları.

Ortaöğretime devam eden öğrencilerin %57’si Meslek Eğitim, %43’ü Akademik Lise programına devam etmektedir. İlgili oranlara bakıldığında lise eğitiminde yönelimin meslek liselerine doğru olduğu görülmektedir. Dört akademik lise türü, öğrencileri yükseköğretime hazırlamakta ve kişisel yeteneklerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Okullar öğrencilere evrensel bir bakış açısı kazandırmanın yanı sıra, demokrat ve sosyal bir bilinç edinmelerini ve bağımsız ve analitik düşünme yeteneklerine sahip olmalarını da hedeflemektedir. Okul programları farklı düzeylerde zorunlu ve seçmeli derslerden oluşmaktadır. Öğrenciler ulusal standartlarda bir veya iki yazılı sınava hazırlanmak zorundadır (Yüceer, 2011, s. 53). Akademik liselerde okutulan ortak dersler; Görsel Sanatlar, Biyoloji, Dil (Başlangıç Aşaması), Danimarka’ca, İngilizce, Dil 1, Coğrafya, Tarih, Beden Eğitimi, Bilim, Müzik, Klasik Çalışma, Din Eğitimi (Altın, 2014). Ders kitaplarını ve öğretiminin nasıl olacağına öğretmenler karar vermektedir. Final sınavı en az 10 dersten yapılmaktadır. Sınavları yazılı olarak öğrencilerin öğretmenleri hazırlarken, sınav değerlendirmelerini ise merkezden belirlenen başka öğretmenler yapmaktadır. Öğrencilerin final sınavları ve yıl içinde yaptıkları çalışmalardan aldıkları notlar ile genel başarıları belirlenmektedir (Yüceer, 2011, s. 54).

Meslek liseleri devlet ve özel sektör iş birliği ile yürütülmektedir. Meslek liseleri tarımdan endüstriye kadar 33 farklı kategoride verilmektedir. Dersler teorik, uygulama, çıraklık ve teknik ticaret eğitimi şeklinde sürdürülmektedir. Okul masrafları devlet tarafından karşılanırken, öğrencilerin okul dışı staj, kurs, çıraklık gibi faaliyetleri ise özel sektör tarafından finanse edilmektedir. Mesleki öğretim 8 meslek alanına ayrılmakta ve buralarda eğitim 2 ile 5 yıl arasında devam etmektedir. Ayrıca programlarda 200 farklı kurs seçeneği bulunmaktadır (Erçelebi, 1995).

Lise eğitimini tamamlayan bir öğrenci 3 çeşit yükseköğrenim türünden birine devam edebilir. Bunlar;

- 1- Laborant, piyasa ekonomisti, elektrik tesisatçısı veya makine teknisyeni gibi alanlarda eğitim veren iki yıllık eğitim süresi olan yükseköğrenim kurumları.
- 2- Öğretmen, pedagog, sosyal danışman ve hemşire yetiştiren üç-dört yıllık yükseköğrenim kurumları.
- 3- Doktor, diş hekimi, mühendis veya lise öğretmeni yetiştiren yükseköğrenim kurumları. Ayrıca bu kurumlarda öğrencilere yüksek lisans imkânı tanınmaktadır. Bununla birlikte öğrencilere doktora yaparken maaş bağlanmaktadır. Doktora öğrencisi, üniversitede araştırmacı ve eğitmen olarak yaklaşık üç yıllık bir süre görev yapabilir (Kahraman, 2007, s. 17).

Danimarka'da toplam 8 üniversite bulunmaktadır (Yüceer, 2011, s. 58):

- Kopenhag Üniversitesi
- Güney Danimarka Üniversitesi
- Aarhus Üniversitesi
- Kopenhag İletişim Teknolojileri Üniversitesi.
- Aalborg Üniversitesi
- Danimarka Teknik Üniversitesi
- Kopenhag İş Okulu
- Roskilde Üniversitesi

Danimarka Devleti yükseköğrenimde okuyan öğrencilere maddi yönden finansal destek sağlamaktadır. 18 yaşından 20 yaşına kadar tüm öğrencilere eğitim yardım bağışı yapılmaktadır. 20 yaşından itibaren ailesinden ayrı yaşayanlarla, aileleri ile yaşayanlara farklı bağış seçenekleri sunulmaktadır. Ailesi ile yaşamaya devam edenlere ailesinin maddi durumuna göre bağış sağlansa da ailesinden ayrı yaşayanlara daha fazla yardım edilmektedir. Eğer öğrenciler ihtiyaç duyarsa bağışların yanı sıra geri ödemeli öğrenim kredisine de alabilmektedir (Yüceer, 2011, s. 60).

Danimarka Devleti üniversitelere 4 farklı şekilde finansman desteği sağlamaktadır. İlk ödenek üniversitelerin lisansüstü öğrenci sayıları, yapılan sınav sayıları, verilen akademik dersler gibi parametrelere göre hesaplanan eğitim ödeneği, ikinci olarak üniversitelere

yapacakları araştırmalara göre araştırma desteği, üçüncü olarak üniversitelerin kütüphane, laboratuvar, bahçe düzenlemeleri, müze giderleri gibi harcamalarına destek finansmanı, yabancı hocaların da giderleri bu destek ile karşılanmakta, dördüncü olarak da üniversitelerin kira, faiz, ipotek kredisi gibi masraflarının karşılanması için sermaye desteği sağlanmaktadır. Ayrıca eğer üniversiteler kamu binalarını kullanıyorsa devlet tarafında kira alınmamaktadır (İnandı, 2005, s. 113).

2. Danimarka’da Din Eğitimi

Hıristiyanlık, Avrupa medeniyetinin ve kültürünün temelini oluşturur. Avrupa Birliği müktesebatında din eğitimi için bağlayıcı bir madde bulunmazken; ülkelerin, ebeveynlerin çocuklarını dini inançlarına uygun olarak eğitim görmelerini talep etme konusunda bir garanti vardır. Danimarka Anayasasının 4. maddesi; “Danimarka Halk Kilisesi - Evanjelik Lüteriyan Kilisesidir ve bu hâliyle devlet tarafından desteklenir.” ile devletin dinin Evanjelik Lüteriyan olduğu resmi olarak deklare edilir (Aydin, 2005, s. 6). Yine anayasanın 67. maddesi; “Vatandaşlar dini inançlarına göre istedikleri şekilde ibadet etmek için cemaat oluşturabilirler. Ancak öğrenilen ve uygulanan hiçbir şey ahlak değerlerine ve kamu düzenine aykırı olmamalıdır.” ile dini cemaat oluşturma ve din eğitimi verme devlet garantisi altına alınmıştır (Llorent-Bedmar & Cobano-Delgado, 2014, s. 52).

Danimarka vatandaşlarının %75’i Evanjelik Lüteriyan Kilisesine kayıtlıdır. Kilise giderlerinin çoğu üyelere alınır vergilerle karşılanmakta, devlet ise gerektiği yerde sübvansiyon etmektedir. Danimarka’da Folkeskole okullarında 7-16 yaş arasında din eğitimi zorunludur. Muafiyet için veli başvurusu gerekmektedir. Çok az okulda alternatif dersler hazırlanmıştır. Danimarka’da din eğitimi materyalleri ve kitapları dini otoriteler tarafından hazırlanmakta, devlet tarafından kontrol edilmektedir (Llorent-Bedmar & Cobano-Delgado, 2014, s. 52-56). Din eğitiminde Danimarka devlet eğitim yasası, her okulun konuyu “Hıristiyan kültürel mirasının” korunmasının bir parçası olarak öğretmesini zorunlu kılmaktadır (Böwadt, 2020, s. 1).

2.1. Hıristiyan Din Bilgisi Dersi Amaç ve Felsefesi

Danimarka Çocuk ve Eğitim Bakanlığının 2019 yılında yayımladığı *Hıristiyan Bilgisi Konu Kitapçığında* dersin amacı şu şekilde ifade edilmiştir (*Kristendomskundskab Faghæfte 2019*, 2019, s. 7);

“Hıristiyan bilgisi konusunda, öğrenciler, bireyin yaşam algısı ve diğerleriyle ilişkisi için dini boyutun önemini anlamalarını ve bunlarla ilişki kurmalarını sağlayan bilgi ve beceriler kazanmalıdır.

Öğrenciler, Hıristiyanlık hakkında tarihsel ve çağdaş bilgiler edinmelidir. Bunun yanı sıra İncil’deki anlatılar ve bunların kültürel çevremizdeki değer temeli için önemi hakkında bilgi verilir. Ayrıca son sınıf öğrencileri, diğer dinler ve yaşam anlayışları hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

Öğrenciler, demokratik bir toplumda kişisel karar verme, ortak sorumluluk ve eylem ile bağlantılı olarak mesleki yeterliklerini kullanabilmelidir.”

Ayrıca, *müfredatın işlevi bölümünde* (Kristendomskundskab Faghæfte 2019, 2019, s. 23); “Müfredat, Hıristiyan bilgisinin öğretilmesinin temelini tanımlar. Hıristiyan eğitiminin merkezi bilgi alanı, Danimarka Ulusal Topuluğunun Evanjelik Lüteriyen Hıristiyanlığıdır.” şeklinde dersin hangi kaynaktan işleneceği belirtilmiştir.

Avrupa Birliği müktesebatında din eğitimi için özel bir madde bulunmamasına rağmen (Turhan, 2012, s. 173) Danimarka'da yapılan ve yapılacak olan din eğitimi faaliyetlerinde; öğrencilerin Hıristiyanlığı öğrenmeleri, dini yaşantılarını dinin kaynaklarından referans alarak belirlemeleri, Hıristiyanlık tarihini ile bugününü karşılaştırmaları, İncilin kültürlerine etkilerini fark etmeleri, diğer din ve inançlar hakkında bilgi edinmeleri amaçlanmaktadır (Kristendomskundskab Faghæfte 2019, 2019, s. 7). Ancak birçok göçmenin yaşadığı Danimarka'da öğrencilere diğer din ve felsefi görüşlere ait bilgilerin son sınıfta yer verilmesi dikkat çekicidir.

Din eğitim kitapçığında dersin metodolojik öğretim yaklaşımı; *tarihsel/eleştirel yaklaşım, fenomenolojik yaklaşım, anlatı yaklaşımı, karşılaştırmalı yaklaşım, hermeneutik yaklaşım ve sosyo-dini ve antropolojik yaklaşım* olarak bahsedilmektedir. Tarihsel/eleştirel yaklaşımda, öğrencilerin okudukları kutsal metinlerin yazıldığı ortam ile günümüz hayatını karşılaştırmaları, metinlere yazıldığı günün şartları çerçevesinde eleştirel bir biçimde yaklaşmaları amaçlanır. Ayrıca öğrencilerden metne sorular ile yaklaşması beklenir. Örneğin “Bu metni kim yazdı? Metin sözlü mü yazılı mı aktarıldı? Metinde döneminin hangi değerleri işlenmiştir?” vb. sorular sorulup cevaplarının aranması beklenmektedir. Fenomenolojik yaklaşımda ise sosyal, felsefi ve dini konular fenomen olarak ele alınır. Mesela *kötülük meselesi* hem felsefi hem de dini açıdan incelenir. Kötülük fenomeni her açıdan ele alınır. Anlatı yaklaşımında, adından da anlaşılacağı gibi kutsal metinlerdeki hikayeler, drama yöntemi ile öğrencilerle işlenir. Anlatı etkinliği sonrası öğrencilerden drama edilen metinleri yaşadıkları çağa göre yorumlamaları beklenir. Karşılaştırmalı yaklaşımda ise hem Hıristiyanlık içi farklı mezhepler öğrencilere tanıtılır hem de yaşanan din ve yaşayan dinlerin ortak yönleri irdelenir ve diğer dinler hakkında öğrenciler bilgilendirilir. Mesela, bu yöntem sonrasında öğrencilerin Yahudilerin domuz eti yemediklerini, Müslümanların alkol tüketmediklerini bilmeleri, Hinduların yeni bir işe başlarken yaptıkları ritüelleri ve dinlerin kutsalları hakkında bilgi sahibi olmaları beklenir. Hermeneutik yaklaşım da ise öğrencilerden dini semboller, metinler, fotoğraflar veya dini filmleri yorumlamaları beklenir. Daha sonra sembollerin o inanış için ne ifade edildiği öğrenciye aktarılır. Aktarım sonunda öğrencilerin ilk yorumları ve öğrendiklerini karşılaştırmaları, varsa önyargılarının farkında olmaları beklenir. Sosyo-dini ve antropolojik yaklaşımda ise öğrencilerden dinin kültür ve toplum üzerindeki etkilerinin farkında olması amaçlanır. Mesela öğrencilerin yaşadıkları şehir üzerinde dinin nasıl etkileri olduğunu keşfetmeleri istenir. Bu yöntemde

nicel ve nitel çalışmalardan da faydalanılır (Kristendomskundskab Faghæfte 2019, 2019, ss. 54, 60).

Danimarka’da dini yaşantıya baktığımızda tıpkı diğer İskandinav ülkelerinde olduğu gibi sekülerleşmenin yaygınlaştığı iddia edilmektedir. 1990’lı yıllarda nüfusun %90’nı Evanjelik Lüteriyen Kiliseye üye iken günümüzde bu sayı %74,9’lara gerilemiştir. Ayrıca ateistlerin sayısında da artış yaşanmaktadır. Bu düşüşü sekülerleşmeye bağlayanlar olduğu gibi dindarlığın şekil değiştirdiğini iddia edenler de vardır. Bu kişiler, kiliseye üye olanlarının sayısı azalsa da Noel arifesinde gibi dini ritüellere katılımın arttığını ve okullarda din eğitiminden muaf olma isteklerinin azaldığını, bunların da dindarlığın toplumda var olduğunun ancak şekil değiştirdiği iddialarına delil olduğunu söylemişlerdir. Danimarka’da özellikle Müslüman ülkelerden gelen göç ve mülteci akımları sonrası sağ partilerin güçlendiği görülmektedir. Sağ partiler güçlendikçe özellikle Müslümanlara ait özel okullara verilen devlet desteğinin tartışılmaya başlandığı da gözlemlenmektedir. Ayrıca okulların “Hristiyan kültürel mirasını koruma” misyonları sebebiyle buralarda kutlanan Noel ayinleri, kantinlerde ve yemekhanelerde verilen gıdalarda domuz etinin bulunması, ramazan ayında yemek hizmetinin devam etmesi gibi konular Müslümanların sayısının artması ile tartışılmaktadır. Ayrıca Danimarka üniversitelerinde din ve teoloji alanında bölümlerin ve araştırmaların bulunmasına rağmen din eğitimi bölümünün bulunmaması öğretmenlerin din eğitimi formasyonlarını olumsuz etkilemektedir (Böwadt, 2020, s. 3,4).

Danimarka eğitim sisteminde ilköğretim zorunludur; ancak bu eğitimi okulda almak mecburi değildir. Ebeveynler, dilerlerse çocuklarına evde eğitim sağlayabilmektedirler. Ancak çocuklarının okullarda yapılan sınavlardan başarılı olmaları gerekmektedir. Veliler her dersi evde verdikleri gibi din eğitimi de evde verebilmektedirler. Ancak özellikle din eğitimi dersi için evde eğitim talebi yok denecek kadar azdır. Okullardaki Hıristiyanlık dersinde, Danimarka edebiyatının klasik eserlerinden faydalanılmaktadır. İşte bu sebeple ebeveynler çocuklarının hem dinlerini hem de Danimarka edebiyatında kullanılan dinsel terminolojiyi de öğrenmeleri için din eğitimi almalarını istemektedir. (Kahraman, 2007, s. 19).

2.2 Dersin Kazanımları ve Beceri-Bilgi Alanları

Dersin kazanımları ve beceri-bilgi alanları, Çocuk ve Eğitim Bakanlığının hazırladığı Hıristiyan Bilgisi dersi kitapçığında Tablo 1’deki gibi verilmiştir. Bilgi kitapçığında 3. sınıftan, 6. sınıftan ve 9. sınıftan sonra diye 3 aşamalı bir ders planı paylaşılmıştır. Bizde örnek olması açısından sadece 3. Sınıftan sonraki planı paylaştık.

Tablo 1: 3. Sınıftan Sonra Okutulan Hristiyan Bilgisi Dersi Planı

Yetkinlik Alanı	Kazanımlar	Beceri ve Bilgi Alanları			
Hayat Felsefesi ve Etik	Öğrenci, varoluşun temel soruları ve etik ilkeler temelinde dini boyutu hakkında kendini ifade edebilir.	Hayat Felsefesi		Etik	
		Öğrenci, dini boyutla ilgili olarak varoluşun temel sorularında kendini ifade edebilir.	Dinlerde ve yaşam algılarında ifade edilen ana konuların temelleri hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, temel etik konular hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, temel etik problem pozisyonlarında kendini ifade edebilir.
İncil Hikayeleri	Öğrenci, İncil hikayeleri hakkında kendini ifade edebilir.	İncil		Anlatı ve Hayatın Anlamı	
		Öğrenci, İncil hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, İncil metinlerini kutsal olarak ifade edebilir.	Öğrenci, İncil hikayeleri hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, İncil'deki hikayelerin içeriği hakkında kendini ifade edebilir.
Hristiyanlık	Öğrenci, Hristiyanlığın ne olduğu ve Danimarka'da ki Danimarka Ulusal Kilisesi'nin önemi de dahil olmak üzere Hristiyanlık tarihindeki önemli olaylar hakkında	Hristiyanlık Tarihi		Hristiyanlığın Temel Kavramları	

kendilerini ifade edebilir.	Öğrenci, Hıristiyanlığın kökeni ve gelişimi hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, Hıristiyanlık döneminde tarihe boyunca yaşanan bireysel olaylar hakkında kendini ifade edebilir.	Öğrenci, temel Hıristiyanlık kavramları hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, Hıristiyanlıkta temel kavramlar hakkında kendini ifade edebilir.
-----------------------------	--	--	--	--

Beceri ve Bilgi Alanları

İnanç Seçimi ve Hayatın Yorumlanması		Dil ve Yazı Dili	
Öğrenci, tanrı ve inançlar hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, Tanrı, inanç ve insan algıları hakkında kendini ifade edebilir.	Öğrenci, basit konu kelime ve kavramları ile akademik metinlerin amacı ve yapısı hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, basit akademik metinleri okuyabilir ve içeriği hakkında dilsel olarak kendilerini ifade edebilir.
Anlatı ve Kültür			
Öğrenci, kültürde İncil anlatılarının kullanımı hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, dil, sanat ve toplumdaki temel İncil anlatılarından kişileri ve nesnelere tanıyabilir.		
Hıristiyan İfadeler			
Öğrenci, anahtar semboller, ritüeller, müzik ve ilahiler hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, anahtar semboller, ritüelleri, müziği ve ilahileri tanıyabilir.		

Kaynak: (Kristendomskundskab Faghæfte 2019, 2019, s. 10,11)

Sınıflar arası kazanım ve bilgi alanlarını karşılaştırabilmek için Hıristiyan Bilgisi kitapçığında sunulan ortak kazanımlar planlarından Hayat Felsefesi ve Etik öğrenim alanı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Yetkinlik Alanına Göre Ortak Kazanımlar

Hayat Felsefesi ve Etik			
Sınıf	Kazanımlar	Beceri ve Bilgi Alanları	
3. Sınıftan Sonra	Öğrenci, hayatın temel sorularına ve etik ilkelere dayalı olarak dini boyut hakkında kendini ifade edebilir.	Hayat Felsefesi	
		Öğrenci, hayatın temel soruları hakkında dini boyutuyla ilgili olarak kendini ifade edebilir.	Dinlerde ve hayat görüşlerinde ifade edilen hayatın temel soruları hakkında bilgi sahibi olur.
6. Sınıftan Sonra	Öğrenci, hayatın temel sorularına ve etik ilkelere dayalı olarak dini boyutun içeriği ve anlamı hakkında nüans göstererek şekilde kendini ifade edebilir.	Hayat Felsefesi	
		Yazma ve konuşmada öğrenci, dini boyutun önemi ile ilgili olarak hayatın temel soruları hakkında nüanslı bir şekilde kendini ifade edebilir.	Öğrenci, hayatın temel soruları için dinlerin çözümlerini ve hayata dair görüşler hakkında bilgi sahibi olur.
9. Sınıftan Sonra	Öğrenci, hayatın temel sorularına ve etik ilkelere dayalı olarak dini boyutun içeriği ve anlamı ile ilişki kurabilir.	Hayat Felsefesi	
		Öğrenci, hayatın temel soruları üzerinden dinin önemi üzerinde düşünebilir.	Öğrenci, yaşamın temel sorularıyla ilgili olarak inanç seçimi bilgisine sahiptir.
		Etik	
		Öğrenci, temel etik konularda kendini ifade edebilir.	Öğrenci, temel etik konular hakkında bilgi sahibidir.
		Etik	
		Öğrenci, günlük yaşamda ve dini konularda etik ilkeler ile ahlaki uygulama arasındaki bağlantıyı açıklayabilir.	Öğrenci, etik konularda değerler, normlar ve davranış bilgisine sahiptir.
		Etik	
		Öğrenci, kişilerarası ilişkilerde etik ilkeleri ve ahlaki uygulamaları yansıtabilir.	Öğrenci, kişilerarası bir bakış açısıyla etik ve ahlaki uygulamaya bilgisine sahiptir.

Beceri ve Bilgi Alanları			
İnanç Seçimi ve Hayatın Yorumlanması Öğrenci, Tanrı ve inançlar hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, Tanrı, inanç ve insan algıları hakkında kendini ifade edebilir.	Dil ve Yazı Dili Öğrenci, basit konu kelime ve kavramları ile akademik metinlerin amacı ve yapısı hakkında bilgi sahibidir.	Öğrenci, basit akademik metinleri okuyabilir ve içeriği hakkında dilsel olarak kendilerini ifade edebilir.
İnanç Seçimi ve Hayatın Yorumlanması Öğrenci, inanç seçimlerinin insanların davranışları ve hayatı yorumlamadaki önemi hakkında kendini ifade edebilir.	Öğrenci, inancı seçmenin ve hayatı yorumlamanın önkoşulları hakkında bilgi sahibidir.	Dil ve Yazı Dili Öğrenci, akademik metinleri okuyabilir ve içeriği, amacı ve yapısı hakkında sözlü ve yazılı olarak kendini ifade edebilir.	Öğrenci, teknik terimler ve kavramlar ile akademik metinlerin amacı ve yapısı hakkında bilgi sahibidir.
İnanç Seçimi ve Hayatın Yorumlanması Öğrenci, farklı inanç seçimleri ve onların hayata dair yorumları arasındaki bağlantıları tartışabilir.	Öğrenci, farklı inanç tercihleri ile hayatın yorumlanması arasındaki bağlantı hakkında bilgi sahibidir.	Dil ve Yazı Dili Öğrenci, akademik metinleri amaçlı olarak okuyabilir ve içeriği, amacı ve yapısı hakkında dilsel olarak nüanslı bir şekilde sözlü ve yazılı olarak kendini ifade edebilir.	Öğrenci, akademik metinlerin amacı ve yapısının yanı sıra karmaşık teknik terimler ve kavramlar hakkında bilgi sahibidir.

Kaynak: (Kristendomskundskab Faghæfte 2019, 2019, ss. 16, 17)

Kazanımlar incelendiğinde öğrencilerden varoluşsal sorulara, yaşamın anlamına ve hayatın temel sorunlarına dini referanslarla çözüm bulmaları beklenmektedir. Etik konularında ise öğrencilerden dinin etik anlayışı ile toplumun etik anlayışını kıyaslamaları beklenmektedir. Yine öğrencilerden, toplumda farklı inanç ve felsefi görüşler sebebiyle toplumda etik anlayışının birden fazla olabileceğinin farkında olmaları beklenmektedir. Öğrencilerden, insanların farklı dinleri, inançları seçebileceğinin ve bu seçimlerin kişilerin tercihlerinde ve hayat yaşam biçimlerinde etki olabileceğini kavramaları amaçlanmaktadır. Danimarka'da din dersinin din eğitimi ile öğrencilerin dilsel gelişmelerine de katkı sunduğunu belirtmiştik. Bu amaç kendini dersin kazanımlarında da göstermektedir. Öğrencilerden dini literatüre hâkim olmaları ve akademik metinleri çözümlemeleri beklenmektedir.

Din eğitimi kitabında öğrencilere öğretilecek İslamiyet'in temel kavramları, ritüelleri ve bayramları şu şekilde belirtilmiştir (Kristendomskundskab Faghæfte 2019, 2019, s. 73):

"Temel Kurallar:

- İslam'ın altı iman şartı: Allah'a iman, Allah'ın meleklerine iman, Allah'ın peygamberlerine iman, Tevrat ve İncil dahil Allah'ın indirilmiş kitaplarına iman.
- Kuran, kıyamet ve kader inancı.
- Helal / haram.

- Hadis.
- Şeriat.
- Ümmet.
- Ritüeller.
- İslam'ın Beş Şartı, Dini Görevler: İmanın beyanı, şahadet. Beş vakit namaz, zekât, oruç, hac.
- Abdest.
- Camide cuma namazı.
- Bayram.
- Ramazan ve Kurban Bayramı.
- Kurban Bayramı: Anma Kurban Bayramı.
- İbrahim'in oğlu İsmail'i yerine koyun kurban etmesi.
- Aşure (Şii İslam)".

2.3. Öğretmen Yetiştirme, Yüksek Din Eğitimi ve Ders Materyali Hazırlama

İlkokullarda öğretmen olmak için toplam 240 kredi ders alınması gerekmektedir. Her dönem en fazla 60 kredi ders alınabilmektedir. Öğretmen adayları her yıl birkaç hafta okullarda staj yapmalıdır. Ayrıca kendi ders planlarını hazırlayıp derslere girmeleri gerekmektedir. Lisans eğitimi süresi boyunca öğrenciler sözlü, yazılı ve pratik olarak değerlendirmelere tabi tutulmaktadır. Lise öğretmeni olabilmek için ise lisans eğitiminden sonra master yapılması gerekmektedir. Öğretmen adaylarının aldıkları dersler ve kredileri şu şekildedir (Yüceer, 2011, s. 63);

- Genel eğitim bilimi, eğitim teorisi ve psikoloji formunda eğitimsel konular (toplam 33 kredi)
- Vatandaşlık, Hayat bilgisi, Hristiyanlık dersleri (17 kredi).
- Antropoloji, Doğa Bilimleri, Estetik ve Spor konularından iki veya üç alanda ana konu seçmeli (toplam 144 kredi).
- Öğretim uygulamaları (toplam 36 kredi).
- Eğitim projesi lisansı (toplam 10 kredi).
- Öğrencilerin 72 krediye denk gelen aşağıdaki temel konular arasından seçim yapmaları gerekir: Danca, Matematik, Doğa/ teknoloji veya Fizik/ Kimya.

Folkeskole'de Hristiyan Bilgisi dersini sınıf öğretmenleri vermektedir. Sınıf öğretmenleri lisans eğitimlerinde 17 kredilik din eğitimi almaktadırlar. Ancak eğitim fakültesinde din eğitimi bölümü bulunmamaktadır. Danimarka'da yüksek din eğitimi, Avrupa'nın genelinde olduğu gibi, ilahiyat (theology) ve din bilimleri (religious studies) şeklinde iki biçimde yapılmaktadır. İlahiyat Fakültesinde kilise için din adamı yetiştirilirken din bilimleri bölümünde ise dinler tarihi, din psikolojisi, din felsefesi, dini antropolojisi alanlarda eğitim verilmekte ve araştırmalar yapılmaktadır. Din bilimleri bölümündeki dersler ağırlıklı olarak Hristiyanlık perspektifinden öğretilirken, İslamiyet, Yahudilik, Uzak Doğu dinleri ve diğer

inancılarla ilgili de araştırmalar yapılmaktadır. İlahiyat Fakültesinde her dönemde İslam, Türkiye ve İslami mezhepleri dersleri açılmaktadır. Ayrıca İlahiyat Fakültesinden mezun olan din görevlileri, lise kademesindeki din derslerine girmektedir (Onay, 2017, s. 144).

Öğretmenlere yardımcı olması için Çocuk ve Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış ders kitapçıkları verilmektedir. Bu kitaplarda öğrenme alanları, etkinlikler ve konu ile ilgili temel bilgiler mevcuttur. Öğretmenlerden bu kitapçıktan faydalanarak kendi materyallerini hazırlanması beklenmektedir (Faghæfte - Fælles Mål, læseplan og vejledning - GRUNDSKOLE | emu danmarks læringsportal, t.y.). Öğretmenlerden materyallerini şu 4 alana ve alanla ilgili 2 soruya göre tasarlaması istenmektedir (Kristendomskundskab Faghæfte 2019, 2019, s. 52):

“Dört öğrenme alanı için iki ana soru:

Hayat felsefesi ve etik.

1. İnsan olmak ne demektir?
2. İyi hayat nedir?

İncil hikayeleri.

1. Anlatıların ilgili olduğu evrensel sorunlar nelerdir?
2. İncil anlatıları kültürü ve toplumu daha önce ve şimdi nasıl şekillendirdi?

Hristiyanlık.

1. Hıristiyanlığın ana fikirleri ve temel uygulamaları nelerdir? Evanjelik Lüteriyen Hıristiyanlığı dahil mi?
2. Hıristiyanlığın dün ve bugün birey ve toplum için önemi nedir?

Hıristiyan olmayan dinler ve diğer yaşam anlayışları.

1. Diğer dinlerin ana fikirleri ve temel uygulamalar nelerdir?
2. Hıristiyan olmayan dinin ya da yaşam anlayışının günümüzde birey ve toplum için önemi nedir?”

Öğrenciler, mümkün olduğunca materyal tasarlama aşamasına dahil edilmelidir. Öğretmenin, seçilen içeriğin neden diğerlerinden daha yararlı olduğu konusunda öğrencileri ikna etmesi gereklidir. Yani materyal tasarım aşaması öğretmen otokrisisi ile değil öğretmen-öğrenci iş birliği ile hazırlanmalıdır. Öğretmenin yapılandırmacı bir yaklaşımla dersi işlemelidir. Öğrencilerin kendi sonuçlarına ulaşabilmesi için rehberlik etmeli ve onlara zaman tanımalıdır. Konuyu yapılandırırken diğer disiplinlerden faydalanmalıdır. Öğretmen, öğrencilerinin sabit fikirli olmalarının önüne geçmelidir. Öğrenciler, kişilerin yorumlarının, çözüm önerilerinin, bir konuda yazılmış metinlerin nihai sonuç olmadığını farkında olmalıdırlar. Bu sebeple öğrenci etkinliklerinde çeşitliliğe dikkat edilmelidir. Öğrencilerin yapılandırmacı eğitim sonucu ulaştıkları sonuçları

saklamaları ve eğitimlerinin ilerleyen dönemlerinde de benzer konularda vardıkları sonuçlar ile karşılaştırmaları istenmelidir. Öğretmen, dersi işlerken konu alanı ile ilgili sorular sormalı ve öğrencilere kendi cevaplarını bulmaları için rehberlik etmelidir (Kristendomskundskab Faghæfte 2019, 2019, s. 51).

2.4. Danimarka’da İslamî Din Eğitimi

Danimarka’da İslamiyet resmi din olarak kabul edilmediğinden okullarda Hıristiyanlık dersi gibi Müslüman öğrencilerin seçebileceği bir İslamiyet dersi okutulmamaktadır. Müslüman ebeveynlerin çocukları için din eğitimi alabilecekleri yerler özel okullarda okutulan İslam dersleri ve diğer Avrupa Ülkelerinde olduğu gibi camilerde öğretimi yapılan derslerdir. Ancak özellikle camilerde gerçekleştirilen derslerin öğretiminde kullanılan metotların yeni neslin ilgi alakasına cevap vermemesi ve derslere katılımın az olması sebebiyle Müslüman çocukları yeterli din eğitimi alamamaktadır. İlköğretimde temel dini bilgileri alan ve lise düzeyinde Hıristiyan teolojisi öğrenen Danimarkalı gençlere nazaran Müslüman gençler dini bilgi açısından yetersiz kalmaktadır. Bu da gençlerin kimlik edinme sürecinde bazı karmaşıklıkların yaşanmasına sebep olabilmektedir. Danimarka’da Türk Diyanet Vakfı’na bağlı 30, Millî Görüş’e bağlı 7, Süleymancı Cemaatine bağlı 3 ve Menzil Tarikatına bağlı 1 cami faaliyet göstermektedir. Bu camiler Danimarka yerel mevzuatına göre “inanç cemiyeti” olarak tanınmışlardır. Diyanet camilerinde yurt dışı görev yapma yeterliğine sahip tecrübeli imamlar 5 yıllığına görev yaparken, Millî Görüş camilerinde genellikle 6 ay sürelerle Türkiye’den yeşil pasaporta sahip emekli imamlar görev almakta, Süleymancıların ve Menzilcilerin camilerinde ise işçi izni ile çalışanların arasından seçilen imamlar görev üstlenmektedir. Bu 41 camide öğlen ve ikindi namazlarında ortalama 2500-3000 kişi ibadet ederken, Cuma namazlarında bu sayı 7000-9000 kişiye çıkmakta, bayram namazların da ise 16000-18000’ne ulaşmaktadır. Camilerde din eğitimi genellikle hafta sonları yapılmaktadır. Bu eğitimlerde Kur’an-ı Kerim’i yüzünden okuma, bazı dua ve sureleri ezberletme, temel dini bilgiler ile inanç esaslarını öğretme faaliyetleri yapılmaktadır. Bu eğitimlere çocukların katılımı yüksek olurken, çocuklar büyüyüp gençleştikçe katılımları kademeli bir şekilde azalmaktadır (Çoştı, 2020, ss. 108-113; Tosun, ss. 173-180).

Camilerde, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Yurt Dışı Hizmet Projeleri kapsamında gençleri kötü alışkanlıklardan uzak tutmak için paneller, konferanslar ve spor müsabakaları düzenlemekte, gençlerle sohbetler yapılmaktadır. Ayrıca camilerde bayanlara özel dersler ve sohbetler yapılmakta, yaygın din eğitiminin yanı sıra aile eğitimi de verilmektedir. Avrupa’nın bütününde olduğu gibi Danimarka Camilerinde de kandil akşamları ve özel günlerde cemaate yönelik vaazlar, sohbetler ve hutbelerle yaygın din eğitimi faaliyeti yapılmaktadır (Kahraman, 2007, ss. 35, 36; Tosun, ss. 177-179).

Sonuç

Mehmet Zeki AYDIN, Danimarka'daki din eğitim modelinin Türkiye'de olduğu gibi mezhepler üstü benimsenmesine rağmen tek bir dinin öğretimi yapıldığını belirtmektedir (Aydın, 2005, ss. 2-13). Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2018 yılında yayınladığı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında, programın temel felsefesi ve genel amacı: "İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumlar bilimsel bir metotla ve mezhepler üstü bir yaklaşımla ele alınmıştır. Yaşayan diğer dinler ise bilimsel bir metotla, dinler açılımlı ve olgusal bir yaklaşımla öğretime konu edilmiştir." şeklinde belirtilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018, s. 8). Ancak ders kitapları incelendiğinde birçok konunun sadece Hanefi Mezhebi öğretilere göre aktarıldığı görülmektedir. Ülkemizde Hanefi Mezhebini benimseyenler olduğu gibi Şafii Mezhebini benimseyen bir kitlede mevcuttur. Ayrıca dinler açılımı ilkökul ve ortaokul ders kitaplarında ve kazanımlarda mevcut değildir. Bu sebeple ülkemizde din eğitiminin felsefi amacı ile dersin uygulaması paralel değildir. Danimarka Çocuk ve Eğitim Bakanlığının yayımladığı *Hıristiyan Bilgisi Dersi Kitapçığından da* dersin amaçları incelendiğinde doktriner din eğitimi modelinin benimsendiği anlaşılmaktadır.

Danimarka, anayasasında devletin dinini Hıristiyanlık olarak açıklamış, dini faaliyetleri anayasal güvenceye almış ve ilkökul eğitiminde din eğitimi zorunlu ders olarak okutan bir ülkedir. Her ne kadar kuzey Avrupa ülkelerinde sekülerlik artsa da Danimarka'da özellikle din eğitimine katılım oldukça yüksektir. Ebeveynlerin çocuklarını din dersinden muaf olmalarını isteme hakkı olsa da çok az veli böyle bir talepte bulunmaktadır. Kiliseye düzenli gidenlerin sayısı azalsa da halkın çoğunluğu Kiliseye üye olmaya devam etmekte ve din vergisi vermektedir. Bu bilgiler ışığında Danimarka kültürü ve siyaseti üzerinde dinin etkili bir olgu olduğunu söyleyebiliriz.

Danimarka'da din eğitiminde mezhepler üstü bir yaklaşım tercih edilse de devletin resmen tanıdığı Evanjelik Lüteriyan Kilisesi esasları öğretilmektedir. Zorunlu eğitim boyunca din eğitimi yöntemleri kullanılırken lise bölümünde teolojik bir eğitim tercih edilmektedir. Ayrıca Danimarka göç ve mülteci alan bir ülke olsa da zorunlu eğitimin son sınıfına kadar diğer dinler hakkında bir eğitim yapılmamaktadır. Bunun altında Danimarka'nın homojen yapısını koruma içgüdüğü yatmaktadır diyebiliriz. Buradan da Danimarka'da dinin aynı zamanda kültürünün bir parçası ve koruyucu olarak görüldüğü fikrini çıkarabiliriz. Ancak ülkede artan yabancı düşmanlığı ve İslamofobik hareketler bu güdülen eğitim politikasının tartışılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

İlköğretim ve ortaöğretim süresince din eğitimine önem veren Danimarka'nın İlahiyat Fakültesi ve Din Bilimleri Fakültesinde din eğitimi kürsüsüne sahip olmaması dikkat çekicidir. Yükseköğretimde din adamı yetiştirmek için ilahiyat eğitimi verilse de din eğitimi üzerine araştırma yapacak bir bölümün olmamasının, din eğitimi uygulamalarında aksaklıklara sebep olduğu dile getirilmektedir. 9 yıllık zorunlu eğitim boyunca öğretim, sınıf öğretmeni tarafından sürdürüldüğü için öğretmen adaylarına din eğitimi onlar

tarafından verilmektedir ama din eğitimi konusunda üretken bir mekanizma olamaması bu eğitimin kalitesini sorgulatmaktadır.

Danimarka'da en kalabalık göçmen grup Müslümanlardır. Müslümanlar, okullardaki din eğitiminden muaf olabilmektedirler ama devlet okullarında kendi inançlarının eğitimi almaları mümkün değildir. Müslümanlar daha çok özel okullarda ve camilerde din eğitimi alabilmektedir. Ancak gerek bu eğitimleri veren öğretmenlerin veya din adamlarının yetkinlikleri gerek uygulanan yöntemler ve gerekse yeterli devamlılık sağlanamaması gibi etkenler sebebiyle Müslüman gençler Danimarkalı diğer gençlere nazaran din eğitimi konusunda zayıf kalmaktadırlar.

Sonuç olarak; Danimarka'da yapılan din eğitiminin de diğer dinlere ve inanışlara gerektiği kadar yer verilmemesi, din eğitimindeki en büyük eksikliği olarak göze batmaktadır. Ayrıca devletin Danimarka kültürünü korumak için uyguladığı politikalar ve entegrasyon faaliyetleri göçmenler ve mülteciler tarafından daha çok asimile çabaları olarak algılandığı için bazı toplumsal sorunlara da sebep olmaktadır. Danimarka, bu tür sorunlara karşı din eğitimi bir fırsat olarak görüp kullanma imkânına sahiptir ama bunun için hem uyguladıkları siyaseti hem de din eğitimi politikalarını gözden geçirip yeni bir bakış açısıyla ele almaları gerekmektedir. Ayrıca Danimarka'da yaşayan Müslüman azınlıkları arasında ittihat sağlanamamıştır. Hatta bu amaç için atılan birkaç müspet adım başarısız olmuştur. Bu sebeple Danimarka devleti karşında Müslümanları temsil eden kurumsal bir yapı oluşturulamamış ve bu da başta Müslümanlar olmak üzere tüm Danimarka'yı olumsuz etkilemektedir. En kalabalık azınlık grup olan Türklerin önce kendi içerlerinde daha sonra da diğer Müslüman gruplarla birlikte hareket etmesi elzemdir.

Kaynakça

- Altın, R. (2014). *Danimarka*. T. C. Millî Eğitim Bakanlığı. <https://urn.meb.gov.tr/ulkelerpdf/DANIMARKA.pdf>
- Anadolu Ajansı (2022, Nisan 19). *Danimarkalı siyasetçi Paludan Kur'an-ı Kerim yakma provokasyonunu sürdürdü*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/danimarkali-siyasetci-paludan-kuran-i-kerim-yakma-provokasyonunu-surdurdu/2567655#>
- Aydın, S. (2006). *Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Zorunlu Eğitim* [Bilim Uzmanlığı Tezi]. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, M. Z. (2005). *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye ile Karşılaştırılması*. *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye ile Karşılaştırılması*, 1-18.
- Böwadt, P. R. (2020). Religious Education in Denmark: Towards a More Multifaceted Subject? *Religions*, 11(11), 1-11. <https://doi.org/10.3390/rel11110561>

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (23. bs). Pegem Akademi Yayıncılık. <https://doi.org/10.14527/9789944919289>
- Çoştu, Y. (2020). *Göç ve Din Üzerine*. Transnational Press London.
- Danimarkalı Siyasetçi Paludan Kur'an-ı Kerim Yakma Provokasyonunu Sürdürdü.* (t.y.). Anadolu Ajansı. Geliş tarihi 16 Mayıs 2022, gönderen <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/danimarkali-siyasetci-paludan-kuran-i-kerim-yakma-provokasyonunu-surdurdu/2567655>
- Erçelebi, Y. D. D. H. (1995). Danimarka Eğitim Sistemi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 53-62.
- Faghæfte—Fælles Mål, læseplan og vejledning—GRUNDSKOLE | emu danmarks læringsportal.* (t.y.). Geliş tarihi 29 Eylül 2022, gönderen <https://emu.dk/grundskole/kristendomskundskab/faghaefte-faelles-maal-laeseplan-og-vejledning?b=t5-t10>
- Folkeskole, Vikipedi.* (2021, Ekim 17). Vikipedi. <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Folkeskole&oldid=26341418>
- History of Denmark.* (t.y.). Denmark.dk. Geliş tarihi 03 Mayıs 2022, gönderen <https://denmark.dk/people-and-culture/history>
- İnandı, Y. (2005). *Avrupa Birliği Ülkeleri Eğitim Sistemi ile Türk Eğitim Sisteminde Eğitimin Yönetimi ve Finansmanı* [Doktora Tezi]. T.C Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Bilim Dalı.
- Kahraman, F. Z. (2007). *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yurt Dışı Din Hizmetleri: Danimarka Örneği* [Yüksek Lisans]. T.C. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi.
- Kristendomskundskab Faghæfte 2019.* (2019). Børne- og Undervisningsministeriet. https://emu.dk/sites/default/files/2020-09/Gsk_fagh%C3%A6fte_Kristendomskundskab.pdf
- Lifelong Education.* (t.y.). Denmark.dk. Geliş tarihi 04 Mayıs 2022, gönderen <https://denmark.dk/society-and-business/lifelong-education>
- Llorent-Bedmar, V., & Cobano-Delgado, V. (2014). The Teaching of Religious Education in Public Schools in the Nordic Countries of Europe. *Review of European Studies*, 6(4), 50-57. <https://doi.org/10.5539/res.v6n4p50>
- Millî Eğitim Bakanlığı, T. C. (2018). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. T.C Millî Eğitim Bakanlığı.

- Onay, A. (2017). Batı'da Sosyal Çevre ve Din, Danimarka'da Müslüman Türk Toplumu. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(33), 139-176.
- Özmen, N. (2010). *Danimarka Türk Toplumunun Sosyal Entegrasyonu ve Din* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilimdalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı.
- Özmen, N. (2017). Karikatür Krizi: Danimarka'da Homojen Kültür Söylemi ve İslamofobinin Tezahürü. *Diyanet İlmî Dergi*, 53(2), 101-118.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı—Kopenhag Büyükelçiliği—Bilgi Notları. (t.y.). Geliş tarihi 03 Mayıs 2022, gönderen <http://kopenhag.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/249995>
- Tosun, C. (1992). "Almanya'da Türk-İslam Kültür Merkezleri: Camiler". *İslâmî Araştırmalar*, C.VI, S.3, 173-180.
- Turhan, İ. (2012). Avrupa Birliği ve Din Eğitimi. İçinde *Din Eğitiminde Çağdaş Konular* (ss. 171-198). Dem Yayınları.
- Vezne, R. (2017). *Avrupa Birliği'nin Yaşam Boyu Öğrenme Politikaları Bağlamında İngiltere, Danimarka ve Türkiye'nin Yetişkin Eğitimi Sistemlerinin Karşılaştırmalı Analizi* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalı, Yetişkin Eğitimi Programı.
- Yüceer, D. (2011). *Danimarka ve Türkiye'de Uygulanan Sosyal Bilgiler Programlarının Analizi ve Karşılaştırılması* [Yüksek Lisans]. T.C. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı.